metot hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüştür. 5. *Kitâbü Emr bi'l-ma ͑rûf ve'n-nehy ͑ani'l-münker.* Diğer eserlerine göre hacmi küçük olan bu eserinde Abdüllatîf el-Kudsî, meseleyi Kur'an ve hadis çerçevesinde ele almış, konuya tasavvufî irşaddan çok genel anlamda tebliğin usul ve imkânları açısından yaklaşmıştır. Son üç eser Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Ulucami, nr. 1479) bulunmaktadır.

Keşfü'l-i ͑tiķād adlı eserinde bahsettiği *İķtibâsü ref ͑i'l-iltibâs fî beyâni ţarîķi'n-nâs* ve bazı kaynaklarda kendisine nisbet edilen *Nefhatü'l-eshâr ve rihletü'l-esrâr* adlı eserlere henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târîh* (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949, s. 249-250; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi,* s. 550; Taşköprizâde, *Şaķā'iķ* (nşr. Ahmed Subhî Furat), İstanbul 1405/1985, s. 68; Mecdî, *Şakaik Tercümesi,* İstanbul 1269, I, 80; *Keşfü'z-zunûn,* I, 134; II, 1398; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* II, 17; İsmâil Beliğ, *Güldeste,* Bursa 1302, s. 97; Harîrîzâde, *Tibyân,* II, 103[b]; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî,* Bursa 1332, s. 100; *Osmanlı Müellifleri,* I, 391; *Hediyyetü'l-͑ârifîn,* I, 616; Hüseyin Vassâf, *Sefîne,* I, 264-265; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü,* Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel bl., nr. 4521, IV, 189; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* I, 533; E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* İstanbul 1972, II, 353.

 MUSTAFA KARA

ABDÜLLATÎF SUBHÎ PAŞA

(bk. SUBHÎ PAŞA, Abdüllatîf).

ABDÜLLATÎF et-TÎBÂVÎ

(عبداللطيف الطيباوى)

(1910-1981)

Tarih, eğitim ve Ortadoğu üzerindeki çalışmalarıyla tanınan çağdaş Arap âlimi.

29 Nisan 1910'da Kudüs yakınlarındaki Tayyibe köyünde doğdu. I. Dünya Savaşı'nın çalkantılı yıllarında ilk okulu köyünde bitirdikten sonra Tulukerm'de liseye devam etti. Daha sonra Kudüs'teki Arab College'e kaydoldu. Burada öğrenimine devam ederken Mısır'da yayımlanan *el-Hilâl* dergisinin modern Yakındoğu tarihinde en kritik olayın hangisi olduğu konusunda düzenlediği yarışmada iki yüzden fazla yarışmacı arasında birinci oldu. Ödül alan çalışması *el-Hilâl*'de ve daha sonra *Muhâḍarât* adlı kitabında yayımlandı. Yüksek öğrenimini, kazandığı bir bursla Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde yaptı. Üniversitedeki öğrencilik yıllarında çeşitli dergilerde yazılar yazdı. Yine bu sırada, iki dilde araştırma yapabilecek gençlerin katılabildikleri bir yarışmada iki ayrı çalışmayla ödül kazandı. İngilizce araştırması "The Christians Under Muhammed and His First Two Successors", Arapça araştırması ise "el-İhvânü's-Safâ" başlığını taşıyordu. *et-Taşavvufü'l-İslâmî* adlı ilk çalışması yine bu yıllarda neşredildi (Kahire 1928). 1929'da yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra eğitim müfettişi olarak Kudüs'te memuriyete başladı. Ayrıca İngiliz manda yönetiminde bulunan Filistin'de idarî ve ilmî görevlerde bulundu. Burada görevli olduğu yıllarda eğitim ve öğretimin ilerlemesine, okul sayısının artmasına ve kültür seviyesinin yükselmesine büyük önem verdi; gençlik meseleleriyle de yakından ilgilendi. İngilizce ve Arapça yayımlanan çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. İsrail Devleti'nin kurulması üzerine (1948) birçok Arap gibi o da İngiltere'ye göç etti. Londra Üniversitesi'nde önce felsefe (1952), sonra da edebiyat doktorası (1962) yaptı. Bir süre BBC'nin Arapça bölümünde çalıştıktan sonra Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü'ne İslâm eğitimi profesörü olarak tayin edildi ve emekli olduğu 1977'ye kadar bu görevinde kaldı. 1960-1963 yılları arasında araştırmalarını Harvard Üniversitesi'nde sürdürdü. Burada *American Interests in Syria 1800-1901* adlı çalışmasını hazırladı. Londra Üniversitesi'nde iken eğitim ve Ortadoğu tarihi alanında yüzlerce öğrenci yetiştirdi, çok sayıda tez ve seminer yönetti, birçok araştırmayı gerçekleştirdi. 16 Ekim 1981'de Londra'da bir trafik kazasında öldü.

Abdüllatîf Abdüllatîf et-Tîbâvî, çeşitli dergilerde yayımlanan çok sayıda makalesi yanında, bazıları Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve İtalyanca'ya da tercüme edilen eserler kaleme aldı. Bu arada, dâimî üyesi olduğu Şam'daki el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî'nin çıkardığı *Mecelletü'l-Mecma ͑i'l-͑ilmiyyi'l-͑Arabî* adlı dergide birçok makalesi yayımlandı. Hayatının son yirmi yılında çeşitli gazete ve dergilerde çıkan elliden fazla makalesi arasında özellikle ikisi önemlidir. Bunlardan biri "Critiques of English Speaking Orientalists and their Approach to Islam and the Arabs" (*Islamic Quarterly,* VIII/3-4, London 1964; XXIII/1, 1979); diğeri "On the Orientalists Again"dir (*Muslim World,* XX/1, 1981). Bu makalelerde, müsteşriklerin İslâm dini ve özellikle Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki görüşlerini tenkit etmiş, İbn İshak'ın *Sîretü Resûlillâh* adlı eserinin İngilizce tercümesi (*The Life of Muhammed,* London 1955) sebebiyle Alfred Guillaume'u ve ayrıca R. V. Sergeant ile B. Lewis'i de çeşitli konularda eleştirmiştir. Bunların dışında, Filistin davasını destekleyen ve bu konuyla ilgili tarihî gerçekleri dile getiren pek çok yazısı *The Times*'ta neşredilmiştir.

Tîbâvî 1977 yılında Londra Üniversitesi'nden emekli olunca, aralarında Dr. Habîbülhak Nedvî'nin de bulunduğu arkadaşları, kendisine ithaf edilen ve dünyanın birçok ülkesinden çeşitli ilim adamlarının otuzdan fazla makalesini ihtiva eden bir armağanı *Arabic and Islamic Garland* adıyla yayımladılar.

Eserleri. 1. *Arab Education in Mandatory Palestine.* XIX. yüzyılda Filistin, Suriye ve Lübnan'a Batı kültürünün nüfuzunu konu alan eser, Ortadoğu'nun eğitim ve tarihine ışık tutması bakımından önemlidir (London 1956). 2. *British Interests in Palestine 1800-1901.* Yayımlanmamış İngiliz ve Osmanlı orijinal kaynaklarına dayanılarak hazırlanan ve özellikle İngiliz misyoner cemiyetleriyle kültür kurumlarını ele alan bir eserdir (Oxford 1961). 3. *Muhâḍarât fî târîhi'l-͑Arab ve'l-İslâm.* İslâm ve Arap tarihi üzerine verdiği konferanslarını ihtiva etmektedir (I-II, Beyrut 1963, 1966). 4. *American Interests in Syria 1800-1901.* Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan ve Amerikan misyoner cemiyetlerinin arşivlerinden faydalanmak suretiyle hazırladığı bir eserdir (Oxford 1966).

Abdüllatîf et-Tîbâvî

Ayrıca *et-Taṣavvufü'l-İslâmiyyü'l-ʿArabî* (Kahire 1928); *Cemâʿatü İḫvâni'ṣ-Ṣafâ* (Beyrut 1931); *The Husain-Mc Mahon Correspondence* (Jaffa 1938); *The Faisal-Weizmann Agreement* (Jaffa 1938); *et-Terbiye ve't-taʿlîm fi'l-İslâm* (Kudüs 1942); *A Modern History of Syria Including Lebanon and Palestine* (Macmillan 1969); *Islamic Education-Its Traditions and Modernisation into the Arab National Systems* (London 1972); *Arabic and Islamic Themes: Historical, Educational and Literary Studies* (London 1976); *Anglo-Arab Relations and Question of Palestine 1914-1921* (London 1977) adlı eserleriyle *English-Speaking Orientalists* (London 1964); *Al-Ghazali's Tract on Dogmatic Theology* (London 1965); *Russian Cultural Penetration of Syria-Palestine in the Nineteenth Century* (London 1966) ve *Jerusalem: Its Place in Islam and Arab History* (Beyrut 1969) gibi bazı monografileri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmoud Akhal Droubie, "A Biography", *Arabic and Islamic Garland Presented to Abdul-Latif Tibawi*, London 1977, s. 11-18; Donald P. Little, "Three Arab Critiques of Orientalism", *The Muslim World*, LXIX/2, New York 1979, s. 110-131; "Obıtuary Dr. Tibawi", *The Islamic Quarterly*, XXV/1-2, London 1981, s. 66; A. S. Bazmee Ansari, "Dr. A. L. Tibawi (Abdul Latif al-Tibawi)", *HI*, V/2 (1982), s. 111-113.

 A. S. BAZMEE ANSARÎ

ABDÜLMECİD

(عبدالمجيد)

(1823-1861)

Osmanlı padişahı (1839-1861).

Babası II. Mahmud, annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan'dır. 25 Nisan 1823'te İstanbul'da doğdu. Tahsil ve terbiyesine itina edilerek zamanın icaplarına göre, tıpkı Avrupalı bir prens gibi yetiştirildi. Konuşacak ve okuduğunu anlayacak kadar iyi Fransızca öğrendi. Avrupa neşriyatını yakından takip eder, temas ettiği yabancılarla çeşitli konuları tartışırdı. Batı mûsikisine ve yaşayış tarzına hayrandı.

1 Temmuz 1839'da babasının ölümü üzerine, on yedi yaşında iken tahta geçti. Devlet idaresindeki tecrübesizliği, devletin o sırada içinde bulunduğu meseleleri halletmesini güçleştiriyordu. Zaaf ve aczini bilen genç padişah, devlet büyüklerine nasihatlerini dinleyeceğine ve kendilerine güveneceğine dair söz verdi. Yabancı sefirlere de II. Mahmud'un başlattığı ıslahata devam edileceği bildirildi. Bu sırada Mısır meselesinin ikinci safhası Nizip mağlûbiyeti (24 Haziran 1839) ile vahim bir hal almıştı. Devlet ileri gelenleri arasındaki rekabet de iyice artmıştı. II. Mahmud'un cenaze merasimi sırasında, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Reisi Koca Hüsrev Paşa, Başvekil Mehmed Emin Rauf Paşa'dan mühr-i hümâyunu zorla alarak kendisini sadrazam ilân ettirdi (2 Temmuz 1839).

Henüz Nizip bozgunundan haberdar olmayan padişah Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı affederek meseleyi çözmek istedi. Orduya ve donanmaya harekâtı durdurmaları için haber gönderdi. Köse Âkif Efendi Çanakkale boğazı açıklarında bulunan Osmanlı donanmasına haberi verdikten sonra Mısır'a giderek Mehmed Ali Paşa'ya padişahın kendisini affettiğini bildirdi. Kaptanıderya Ahmed Fevzi Paşa ise rakibi olan Hüsrev Paşa'nın sadârete gelmiş olmasından çekinerek donanmayı Mısır'a götürüp Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti (3 Temmuz 1839). Kısa bir süre sonra da Nizip mağlûbiyeti haberi İstanbul'a ulaştı. Osmanlı Devleti'nin ordusuz ve donanmasız kalmasından cesaret alan Mısır valisi padişahla anlaşmaya yanaşmadı. Öte yandan İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya, verdikleri ortak bir nota ile Mısır meselesinin kendilerine danışılmadan çözülmemesini istediler (27 Temmuz 1839). Bu notanın kabul edilmesiyle Osmanlı tarihinde yeni bir dönem başlamış oldu. Böylece Osmanlı Devleti bir bakıma Avrupa devletlerinin vesâyeti altına girdi.

Sultan Abdülmecid

Bu sırada Londra ve Paris'te Osmanlı Devleti'ndeki ıslahat hazırlıkları ve getireceği faydalar konusunda temaslarda bulunan Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa derhal İstanbul'a döndü. Mısır meselesinde Avrupa'nın yardımının sağlanması için onları memnun edecek bir reform programının ilânına genç padişahı razı etti. Mustafa Reşid Paşa, bizzat hazırladığı Gülhane Hatt-ı Hümâyunu veya "Tanzimat Fermanı" adı verilen reform programını, bütün cemaat liderlerinin ve yabancı devlet sefirlerinin huzurunda okudu (3 Kasım 1839). Tanzimat devrini açan bu belge, millî hâkimiyet prensibini kapsamamakla birlikte, şahsî ve mülkî emniyeti, bir kısım hakların korunması gibi esasları kabul ederek devlet ile fert arasındaki münasebetleri tayin edecek kanunların çıkarılacağını vaad ediyordu. Bazı iç ve dış olaylar sonucu ilân edilen Tanzimat Fermanı, keyfî idareye son vermeyi de amaçlıyordu.

Bu fermanın sağladığı uygun hava, bir Avrupa meselesi halini almış olan Mısır meselesinin çözümünü kolaylaştırdı. İngiltere'nin teklifi üzerine beş büyük devlet Londra'da bir araya geldiler. Mısır valisini destekleyen Fransa dışarıda bırakılarak İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında Londra Antlaşması imzalandı (15 Temmuz 1840). Mısır valiliği verâset yolu ile Mehmed Ali Paşa'ya bırakılarak işgal ettiği topraklar ve Osmanlı donanması geri alındı. 13 Temmuz 1841'de yine aynı devletler Londra'da imzaladıkları Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini ve yabancı savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçemeyeceği esasını kabul ettiler. Devletin ıslahat işleriyle meşgul olduğu bir sırada, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da giriştikleri nüfuz mücadelesi yüzünden Suriye ve Lübnan olayları patlak verdi (1845). Hariciye Nâzırı Şekib Efendi Beyrut'a gönderilerek durum yatıştırılmaya çalışıldı.